

PROLEGOMENA ZA SPECIJALNU PSIHLOGIJU

Uvod - Za sistematsko i korisno mišljenje na bilo kojem području naučnog istraživanja potrebno je razgraničiti to područje od drugih srodnih bilo po tematici bilo po usmjerenosti; definirati predmet istraživanja i opisati odnosne probleme; iz problematike istraživanja razraditi implikacije koje slijede za metodologiju. Ovo sve zajedno povezano je s pitanjima specifičnih termina i definicija.

Budući da je nauka koju nazivamo specijalnom psihologijom relativno mlada u svijetu, a još mlađa i vrlo skromna po originalnim rezultatima istraživanja u nas, to je, po mojem mišljenju, sasvim na mjestu da se sagledaju neki njezini osnovni problemi. To je potrebno tim više što specijalna psihologija pripada dvjema naučnim oblastima, od kojih niti jedno nije u potpunosti razrađeno, već svako od njih sadrži niz dvosmislenosti i nejasnoća: to su oblast psiholoških i oblast defektoloških nauka.

U kratkoj raspravi kao što je ova moguće je samo u najopćijim crtama obuhvatiti neka od pitanja, koja su gore navedena; mnogi od zaključaka koji su ovdje izvedeni neka se procijene kao hipoteze kojima će biti potrebno još mnogo faktualnog materijala, da bi se prihvatila njihova osnovanost. Usprkos tome, ili, baš zbog toga, nadam se i želim da ova rasprava, koju upravo treba shvatiti kao prolegomena, posluži kao prilog raščišćavanju racionalne koja leži u osnovi samosvojnosti specijalne psihologije i njezina odnosa prema drugim naukama(1).

Psihologija i specijalna psihologija - Mnogi će se možda složiti s definicijom da je psihologija nauka o doživljavanju i ponašanju organizama. Gotovo svaki termin u ovoj definiciji kao i njihova povezanost mogu da budu predmet kritičnog razmatranja. Mi treba, međutim, da pođemo dalje! Kaže se, nadalje, da je zadatak psihologije opisati, objasniti i predvidjeti (ljudsko) ponašanje, a mi bismo, budući da se distanciramo od behaviorističkih gledišta, dodali: i doživljavanje (koliko se upravo radi o ljudima). Napor psihologije sastoji se u pronalaženju i formuliranju zakonitosti, kojima treba da se opišu, objasne i predvide oblici doživljavanja i ponašanja. Najapstraktnija od takvih zakonitosti je ona koja se može izraziti jednostavnom funkcijom:

$$R = f(o, p),$$

pri čemu R znači reakciju (doživljaj, ponašanja), o = sve ono što pripada organizmu, p = podražaj (utjecaj okoline). Ona je najapstraktnija što znači i najobuhvatnija te se prema tome odnosi i na pojave kojima se bavi specijalna psihologija. I ova posljednja teži da opiše, objasni i predvidi doživljavanje i ponašanje ljudi, i to ljudi s različitim vrstama i oblicima somatopsihičkih oštećenja. Ako se prihvati ono što je rečeno, tada izlazi da specijalna psihologija nije nikakva posebna vrsta psihologije, koja bi postojala na nekoj drugoj razini te bi se time razlikovala od psihologije, već da je ona jedna među mnogim psihološkim disciplinama. U skladu s ovim što je rečeno mogli bismo eventualno definirati specijalnu psihologiju kao psihološku disciplinu koja nastoji da opiše, objasni i predvidi doživljavanje i ponašanje osoba sa somatopsihičkim oštećenjima.

Opis, objašnjenje, predviđanje - Svaki termin spomenute definicije zahtijeva razradu kojoj u ovim okvirima možemo posvetiti malo riječi. Jedan je od osnovnih zadataka svake nauke da opiše iskustva do kojih je došla primje-

nom različitih metoda, kako bi ona dobila trajni oblik pristupačan preispitivanju kad god to zaželimo. Potreba za preciznim opisom važi, naravno, i za psihologiju. Svaki pak opis predstavlja pokušaj, da se simboliziraju odnosi koji su nađeni među pojavama koje proučavamo. Upravo taj proces simbolizacije sadrži implikacije od fundamentalne važnosti za psihologiju uopće, i za specijalnu psihologiju napose -kao što ćemo doskora vidjeti.

Objašnjenje je dalji korak u naučnom tretiranju pojava. Ne postoji oštra granica između opisa i objašnjenja, budući da jedno često sadrži drugo. Differentia specifica između jednog i drugog je ipak očita, opis odgovara na pitanje: što je to, a objašnjenje odgovara na pitanje: zašto je to tako? Ako se mentalnim operacijama verbalnih i drugih simbola (npr. matematičkih) pokaže, da se u vezi s pojavama neki događaj nužno događa budući da su njima odgovarajući pojmovi povezani na određeni način, tada je taj događaj objašnjen. »Na višoj razini apstrakcije objašnjenje postaje teorija. Kada neko objašnjenje postizava oblik logičke konstrukcije kao pojmovnog okvira u koji mogu pristati sve činjenice važne a neku pojavu, tada se ono obično zove teorijom« (2). Objašnjenje i teorija se osnivaju na operacijama simbolima: dakle problemi simbolizacije su aktuelni i na ovoj razini istraživanja specijalne psihologije.

Predviđanje nekog događaja na osnovu njegovog objašnjenja odnosno poznavanja njegovih uvjeta cilj je naučnog istraživanja, koji je određen praktičkim njegovim izvorima. Ono ustvari znači generalizaciju nekog događaja iz poznate situacije na drugu samo djelomično poznatu situaciju. Predviđanje predstavlja ustvari primjenu dijalektičko-materijalističkog principa praktičke provjere naučnih objašnjenja, hipoteza i teorija i inauguriranje prakse kao vrhovnog kriterija njihove ispravnosti, na osnovu koje ove postaju naučne istine. Mogućnost i doseg predviđanja zavisi od adekvatnosti simbolizacije pojava, koje su u procesu pojmovno sadržane. Procesi simbolizacije u naučnom mišljenju pokazuju se, dakle kao ključni.

Problemi specijalne psihologije - Razmatranje osnovnih zadataka naučnog istraživanja sadrži i neke metodološke implikacije za specijalnu psihologiju. Ove implikacije sačinjavaju dio formalne problematike specijalne psihologije, koja obuhvata pitanja metodologije i pitanja praktične primjene, dakle pitanje »praktičnosti« odnosno »praktične primjenljivosti« specijalne psihologije. Kao što ćemo vidjeti kasnije, pitanja praktičnosti u uskoj su vezi s metodologijom; te se može naslutiti već sada, ako se ima na umu, da se pitanja praktičke primjene odnose na takve probleme kao što su dijagnosticiranje osoba sa somatopsihičkim oštećenjima i psihološki aspekti postupaka u svrhu njihove rehabilitacije. To su formalno-metodološka pitanja, na koja ćemo se osvrnuti kasnije (iako, naravno, ovdje kao i svuda, forma, tj. metoda zavisi od sadržaja, tj. predmeta istraživanja).

Ako obratimo pažnju na sadržajni dio definicije specijalne psihologije vidjet ćemo da on obuhvata »doživljavanje i ponašanje« osoba sa somatopsihičkim oštećenjima. Sada se javlja dilema, često izražavana u stručnoj literaturi: da li, naime, osobe sa somatopsihičkim oštećenjima imaju neke osobite karakteristike doživljavanja i ponašanja, po kojima se bitno razlikuju od ostalih ljudi ili ne? S obzirom na sljepoću kontradiktornost ovakvih stavova izražava se npr. na sljedeći način: »Neki tvrde da postoji specijalna psihologija sljepoće, drugi da ne postoji, neki govore, da slijepa osoba ima neke karakteristične crte ličnosti, a drugi da nema; da slijepa osoba mogu postići potpuno normalnu adaptaciju, i da to one ne mogu; da slijepa osobe imaju češće i teže probleme adaptacije od normalnih, i da ih nemaju; da su slijepa osobe normalne osim što ne vide, i da sljepoća nužno traži kompletnu kvalitativnu reorganizaciju ličnosti...« Analognu kontradikciju opisuje M. Pražić: »Postoji niz i audiologa liječnika i psihologa i sociologa koji smatraju gluha čovjeka običnim invalidom poput svakog drugog invalida, pa je prema shvaćanju tih stručnjaka gluhi čovjek, mada hendi kepiran gluhoćom, ipak ekvivalentan čujućem čovjeku i u intelektualnom i u duhovnom pogledu kao i u stručnim kvalitetama...« »Postoje pak i takvi i...koji smatraju da je gluhi čovjek, ako i ne alteriran, no svakako u velikoj mjeri aberiran, upravo toliko da ne može biti ravnopravan i jednak sa čujućim ljudima.« (3). Ova dilema razrješava se uviđanjem, da ustvari osoba sa somatopsihičkim oštećenjima posjeduju karakteristike, koje su nužna posljedica primarnog oštećenja i po kojima

se razlikuju od ostalih ljudi, a nalaze se kod njih i takve karakteristike, koje nisu nužne te mogu nastati samo u određenim okolnostima. Nepoznavanje ili nerespektiranje tih okolnosti moglo je dovesti do mišljenja o kompletnoj razlici između osoba sa oštećenjem i onih bez njih. U ovom kontekstu za nas su interesantne ove dvovrsne karakteristike osoba sa somatopsihičkim oštećenjima zbog toga što nas one upućuju na dvije glavne skupine sadržajnih problema, kojima se bavi specijalna psihologija.

Ove sam dvije skupine problema na drugom mjestu nazvao 1. problemi direktnih posljedica somatopsihičke oštećenosti i 2. problemi indirektnih posljedica somatopsihičke oštećenosti (4). Prva skupina problema u vezi je s činjenicom, da somatopsihička oštećenja sadrže neke inherentne osobine doživljavanja i ponašanja, koje se proširuju i na druge (ali ne sve!) strukture.. Tako npr, kognitivni procesi slijepih od rođenja nose neke inherentne osobine koje su nužno povezane sa sljepoćom. Isto tako — mentalna organizacija gluhot djeteta je nužno drugačija od mentalne organizacije djeteta koje čuje upravo zbog toga što mu nedostaje jedan senzorni kanal itd. Također postoje inherentna svojstva u psihomotorici različitih skupina osoba sa somatopsihičkim oštećenjima itd.

Ne treba, ipak, mnogo razmišljanja, da bi se shvatilo da mnoge osobitosti doživljavanja i ponašanja osoba sa somatopsihičkim oštećenjima nisu nužno uvjetovane samom oštećenošću, nisu dakle njezina direktna posljedica, već nastaju tek u specifičnom odnosu individuumu s oštećenjem prema pojedincima i skupinama svoje uže i šire socijalne okoline. Depresivne emocije, čuvstvo inferiornosti i druge poteškoće emocionalne i socijalne adaptacije ne izviru samo iz nekih konstitucionalnih svojstava ličnosti, već također iz stavova socijalne okoline prema osobi sa somatopsihičkim oštećenjem. Kako će takve osobe doživljavati svoje oštećenje i u vezi s time kako će se ponašati zavisi od njihovih stavova prema oštećenju, koji se počinju rano oblikovati najprije pod utjecajem obiteljske, a zatim i izvanobiteljske okoline. Na tom području postoje značajno veće individualne razlike nego na području prve skupine problema. Npr. za spoznaju slijepih taktilno-kinestetični osjeti imaju daleko veću važnost nego za spoznaju normalnih; to važi za sve slijepe osobe bez razlike. Nije moguće, međutim, reći u ovako generaliziranom obliku, da su slijepi slabije adaptirani od normalnih, ili da su nagluhi sumnjičavi (što, uostalom, vjeruju ne samo mnogi laici već i neki stručnjaci). Upravo zbog nerazlikovanja ovih dviju vrsta svojstava, od kojih su neka nužna, a druga uvjetna (što, uostalom, vrijedi i za somatopsihički normalne osobe) dolazi do nesporazuma u interpretaciji nalaza specijalne psihologije: često su neke karakteristike smatrane kao nužne posljedice somatopsihičke oštećenosti zbog toga što se eventualno našlo da one općenito važe; nije se pomišljalo da one općenito važe u datim socijalnim okolnostima, dok bi u drugim okolnostima situacija bila različita (5).

Metodološki problemi - Opsegom i namjenom ove rasprave mogu biti obuhvaćena samo neka principijelna metodološka pitanja, dok je detaljna razrada metodoloških problema poseban zadatak specijalne psihologije.

Ranije je bila naglašena važnost procesa simbolizacije u opisu, objašnjavanju i predviđanju pojava naučnog istraživanja. Jedan je od ključnih i teških problema svake nauke da pronađe adekvatan sistem simbola kao oruđa istraživanja i izražavanja, budući da je manipulacija simbolima jedan od bitnih postupaka nauke. To je još uvijek aktuelan problem kako za psihologiju uopće tako i za specijalnu psihologiju napose. Psihologija je u prošlom vijeku, uglavnom pod utjecajem velikog napretka bioloških nauka, u velikoj mjeri preuzimala pojmove (pa i metode) iz fiziologije, a djelomično iz fizike, Danas mnogi psiholozi smatraju da upotreba jezika fiziologije ili fizike u psihologiji dovodi ustvari do upotrebe neprikladnih modela u svrhu reprezentacije psiholoških događaja. Potreban je vlastiti simbolički sistem psihologije, koji treba da znači i prekid, bar značajnim dijelom, s upotrebom pojmova, koje je psihologija preuzela iz svakodnevnog govora. Izgradnja ovakvog jedinstvenog sistema simbola zadatak je koji psihologija nije još u potpunosti ostvarila. Zbog nesavršenosti takvog sistema potrebni su psihološkim eksplikacijama mnogi opisi i definicije na štetu ekonomike prikazivanja.

Drugi se metodološki problemi psihologije sastoji u konfliktu između naučne potrebe za formalnom strogošću u sprovođenju istraživanja, za eksperimentalnom kontrolom, kvantifikacijom podataka odnosno mjerenjem s jedne strane i nedovoljnom adekvatnošću ovakvih postupaka na znatnom području složenih psihičkih fenomena, na kojem su mjerenja približna, a dalji postupci odražavaju slabost temelja na kojima počivaju. Ovaj konflikt doveo je do toga, da su neka područja složenih psihičkih fenomena, među koja spadaju mnogi problemi specijalne psihologije, za koja još ne postoje adekvatne metode mjerenja i eksperimentiranja, ostala zanemarena. Jedno je stanovište, već klasično u eksperimentalnoj psihologiji, prilično davno formulirao Thorndike: »što god postoji, postoji u nekoj količini, a što god postoji u nekoj količini, može se mjeriti« - iako nije moguće poreći da je na nekim područjima mjerenje vrlo teško. Ovakav se stav izražava u mišljenju, da nije uopće dopušteno na naučnoj razini govoriti o onim pojavama, koje nije moguće adekvatno zasada mjeriti i s kojima nije moguće eksperimentirati. Kako su verbalni simboli naročito deficitarni s obzirom na preciznost simbolizacije odnosa, to je u okviru ovakvih shvaćanja nastala potreba da se nađe egzaktniji i obuhvatniji sistem simbola, a taj je nađen u matematici. Za različite klase psihičkih pojava traže se matematička svojstva tih modela. Kao primjer matematičkih postupaka na području doživljavanja i ponašanja, ukoliko je zadatak psihologije i njihovo predviđanje, neka se spomene da se ono ne vrši na osnovu »dojmova«, »iskustva« i »intuicije« već pomoću jednadžba regresije, gdje god je to moguće i opravdano. — Drugo stanovište, prema kojemu treba operativnost psihologije proširiti i na ona područja, na kojima zasada još ne postoje adekvatne metode mjerenja i eksperimentiranja, jedan autor svodi na »open-minded observation« i opisuje ga ovako: »Jedan razlog zbog kojega je psihološka teorija u tolikoj mjeri »nepraktična« i koji je izvor nesretnog jaza između čiste i primijenjene psihologije, je tendenca psiholoških teoretičara da odabiru za istraživanje samo one varijable koje su odmah podesne za pomnost formalnih i metodoloških manipulacija. Psihološki teoretičari ne smiju zaboraviti na važnost zadržavanja stava otvorenog uma prema onome što ljudi stvarno misle, osjećaju i rade i to u okvirima i situacijama u kojima se to stvarno događa. Svaka teorija bit će konačno ocijenjena prema tome kako dobro se nosi s deskriptivnim podacima ove vrste« (6). — Što je legitimno područje psihološkog istraživanja, koje metode treba primjenjivati, kakav simbolički sistem deskripcije i eksplikacije treba izgraditi — sve su to problemi implicirani u opisanom konfliktu i izraženim stavovima.

Zaključci za specijalnu psihologiju — Metodološki problemi imaju za specijalnu psihologiju posebno značenje zbog njezina naročitog položaja u sistemu psiholoških nauka. Lako je shvatiti, da specijalna psihologija nije ni sasvim teoretska niti sasvim primijenjena nauka, ili obratno: ona je i jedno i drugo. Iako su neka psihološka istraživanja na području somatopsihičke oštećenosti fundamentalno-teoretska te imaju doseg i značenje i za opću psihologiju, ipak se specijalna psihologija neprestano osvrće na praktične potrebe rehabilitacije osoba sa somatopsihičkim oštećenjima. Tu je upravo aktuelan problem kako primjenjivati teoretske spoznaje u praktičke svrhe rehabilitacije, a on bi se mogao samo djelomično riješiti, ako bi specijalna psihologija »birala za istraživanje samo one varijable koje su odmah podesne za pomnost formalnih i metodoloških manipulacija«. Praksa rehabilitacije, naime, zahtijeva, da se istražuju i one varijable, koje zadaju značajne metodološke teškoće u istraživanju tako da one ne može dati egzaktne i precizne rezultate do kakvih se može doći u uvjetima laboratorijskog eksperimenta. U ispitivanju mnogih varijabla ovakvog tipa nije moguće sprovesti eksperimente, a mjerenja, koja je moguće vršiti, vrlo su gruba i aproksimativna. To, naravno, ne umanjuje obavezu istraživača da rade na usavršavanju metoda, naročito metoda mjerenja i na onim područjima koja zbog svoje složenosti predstavljaju tvrd kamen za takve postupke.

Ranije opisane glavne vrste problema specijalne psihologije upućuju i na njezin odnos prema nekim psihološkim disciplinama. Po svojoj usmjerenosti ka onoj vrsti problema, koji iz inherentnih svojstava somatopsihičkih oštećenja, po kojima se osobe s oštećenjima razlikuju od normalne većine, zatim međusobno po različitim vrstama oštećenja i po individualnim osobitostima, specijalna se psihologija djelomično preklapa s diferencijalnom psihologijom, koja insistira na pro-

učavanju grupnih i individualnih razlika u doživljavanju i ponašanju. Odnos preklapanja, koji među njima postoji, istovremeno isključuje odnos identičnosti: područje specijalne psihologije je suviše široko po svojem sadržaju i suviše specifično po svojim ciljevima da bi se moglo identificirati s diferencijalnom psihologijom.

Druga skupina problema koji nastaju na osnovu usađenosti pojedinca s oštećenjem u određene socijalne veze uvjetuje odnos preklapanja između specijalne i socijalne psihologije. Specijalna psihologija zahvata u područje socijalne psihologije na osnovu uvjerenja, da se veliki dio materijala, koji je predmet njezina istraživanja, formira na osnovu socijalnih utjecaja. — Respektiranje zahtjeva prakse rehabilitacije stavlja specijalnu psihologiju u naročiti odnos također prema pedagoškoj i kliničkoj psihologiji (7). Iako prividno raznorodna po svojoj tematici specijalna psihologija dobiva jedinstvo po osnovnom problemu kojim se bavi — a to su psihološki aspekti somatopsihičke oštećenosti. Ipak ovdje to nije naš glavni problem — za nas je ovdje važna konstatacija, da ova različita područja istraživanja i primjene specijalne psihologije imaju, naime, reperkusije i na njezinu metodologiju. »Dok se na pretežno onom području koje se preklapa sa diferencijalnom psihologijom mogu primjenjivati metode laboratorijskog eksperimenta koje dopuštaju strogu kontrolu relevantnih varijabla, dotle preciznost metoda opada kako istraživanjem obuhvatamo sve šire i važnije fenomene socijalnih utjecaja. Kako zalazimo dublje u područje socijalne psihologije somatopsihičke oštećenosti to sve manja postaje mogućnost istraživanja laboratorijskog tipa, sve manja mogućnost držanja varijabli pod adekvantnom eksperimentalnom kontrolom i sve manja mogućnost mjerenja« (8).

Potreba za ravnotežom — Čini se, dakle, da upravo zahvatanje specijalne psihologije u područje socijalne i kliničke psihologije rađa specifičnim metodološkim problemima naročito za one koji nisu skloni prihvatiti mišljenje, da se može legitimno proširiti naučno istraživanje i na ona područja na kojima zasad ne postoji mogućnost da se varijable izoliraju na taj način da bi bile pristupačne eksperimentalnoj kontroli. Da li to za specijalnu psihologiju znači, da se na području socijalno-psiholoških fenomena kao i na području tretmana psiholoških problema ljudskih bića mora ograničiti na istraživanje samo onih varijabla, koje se mogu na formalno čist način kvantificirati i podvrgnuti eksperimentalnoj kontroli? Mnogi su skloni ovakvom shvaćanju ostavljajući tako po strani složene fenomene konkretnog života, čije poznavanje je za specijalnu psihologiju u njezinom rehabilitacijskom usmjerenju od neocjenjive važnosti. S druge strane, treba priznati da su neki teoretski pristupi problemima socijalne i kliničke psihologije dali ne samo plodna gledišta za objašnjavanje pojava već i radne hipoteze, koje su se pokazale opravdanima u neposrednoj kliničkoj praksi. Zaboravlja se katkada, da su se mnogi pojmovi iz Freudove psihoanalize i Lewinove teorije polja pokazali metodološki ispravnima, iako je manji dio njih eksperimentalno verificiran (9).

Čini se, da sadašnja situacija u kojoj se nalazi specijalna psihologija (uostalom: ne samo ona!) navodi na razuman kompromis, koji se sastoji u održavanju ravnoteže između naučnog zahtjeva za mjerenjem, kvantificiranjem i naučnom kontrolom varijabla u ispitivanju s jedne strane, i potrebom da se istraživanje proširi i na ona područja gdje te zahtjeve nije zasada moguće u punoj mjeri ostvariti. Iz toga, nadalje, slijedi zaključak, da gdje god je moguće tamo je i nužno primjenjivati formalno stroge metode naučnog istraživanja, a tamo gdje to nije moguće, treba se prije zadovoljiti sa manje egzaktnim metodama (težeći za njihovim savršavanjem), koje će dovesti do hipotetičkih rješenja, nego se odreći istraživanja na tom području. Opasnost, koja prijete ovakvom zahtjevu za ravnotežom, ipak je dvojaka: može se dogoditi (i događa se!), da se strogo formalne metode primjenjuju na područja, na kojima sadašnji stupanj razvoja psihologije to ili uopće ne dopušta ili pak omogućava samo teoretska rješenja. Posljedica je toga, da se takvo područje, ako se na njemu sprovođenje ovakve formalne metode lomi, uopće napušta i odbacuje kao predmet znanstvenog interesa i praktične primjenljivosti, ili se pak, u drugom slučaju, dolazi do teoretskih rješenja, koja predstavljaju apstrakcije najvišeg nivoa bez mogućnosti praktične primjene. Pokušalo se npr. da se teorija informacija upotrebi kao sredstvo za konstrukciju matematičkog mo-

dela dijagnostičke metode intervju. To je, doduše, teoretski sasvim moguće, budući da je intervju jedan oblik komuniciranja, a pokazalo se da se ovaj sistem komuniciranja može svesti na matematički model, kojemu kao baza služi teorija informacija. Vrlo je, međutim, sumnjivo, da bi ovakvo svođenje metode intervju na matematički model u bitnome poboljšalo praksu intervjuiranja, što nas opet dovodi u dilemu: ili odbaciti intervju kao jednu od psiholoških metoda dijagnostičiranja ili tragati za drugim načinima njegove melioracije, načinima koji su konzervativniji u odnosu na pokušaje aplikacije teorije informacija.

Druga opasnost, koja prijeto zahtjevu za ravnotežom, a vjerojatno je veća, sastoji se u tome, da se na onim vrstama problema koji omogućuju primjenu egzaktnijih i formalno strožih metoda primjenjuju manje adekvatne metode: npr. opažanje tamo gdje je moguće aplicirati metodu eksperimenta, dedukcija tamo gdje su moguće diferencijalne metode, običan opis tamo gdje je moguća kvantifikacija i statistička analiza, fantastično kombiniranje, tamo gdje je moguća racionalna interpretacija.

Specijalna psihologija i defektologija — U raspravljanju o nekim načelnim problemima specijalne psihologije potrebno je odrediti i njezin odnos prema defektologiji. Ipak ovaj odnos može biti naznačen ovdje samo u najopćenitijim crtama, budući da je za njegovo preciznije određenje potrebno definirati sam pojam defektologije, za što ovdje nije ni mjesto niti vrijeme.

Čini se, da kod niza naših stručnjaka sve više dolazi do izražaja uvjerenje, da je defektologija nešto više, a ne samo »nauka o odgoju i obrazovanju defektne djece« (11). Ona se ne može identificirati sa specijalnom pedagogijom, budući da ima daleko širi sadržaj istraživanja i djelovanja. Stanovište o širem opsegu pojma defektologija dolazi do izražaja i u citiranom članku dr M. Sovaka, prema kojemu se na području defektološkog djelovanja radi »o istraživanju defektnog djeteta, o istraživanju etiologije defektivnosti, kriterija za evidenciju, razlikovanja defekta i defektivnosti, o istraživanju metoda rada, utjecaja društvene sredine, mogućnosti za društvenu i radnu integraciju i sl. U takvoj usmjerenosti se specijalna pedagogika tijesno povezuje, pa čak i sintetizira s drugim oblastima, naročito s medicinom i psihologijom... Za tu široku oblast naučnoistraživačkog rada, koji se obavlja timski u interesu kompleksnosti istraživanja i samog staranja, treba tražiti i naziv šireg obima« (12). Sumnjivo je, da li je naziv defektologija najsretniji, čega je svjestan i citiran autor, koji zadržava taj termin »dok se ne nađe naziv koji će biti adekvatniji, više izraziti i opće prihvatljiv...« (13).

No ovo su problemi koji ispadaju iz okvira ovog razmatranja. Ako zasad prihvatimo termin defektologija, tada njezin opseg i odnos prema različitim naukama koje se bave problemima osoba sa somatopsihičkim oštećenjima treba shvatiti analogno odnosu medicine prema specijalnim naukama koje su njome obuhvaćene. Prema tome, bez obzira da li je termin »defektologija« adekvatan ili ne, svakako da on obuhvata skup nauka, koje su povezane zajedničkim ciljem, a ne predmetom i metodama istraživanja. Po tome stoji specijalna psihologija u sasvim drugom odnosu prema defektologiji nego prema psihologiji. Psihologija čini sistem specijalnih disciplina, koje su pojmovno logički međusobno povezane odnosima super-, sub- i koordinacije, zajedničkim predmetom i metodama istraživanja. Analogan sistem nalazimo, naravno, i u drugim naukama, npr. u biologiji. U defektologiji ne postoji među naukama, koje ona obuhvata, ni navedeni sistem logičko-pojmovnih odnosa ni zajednički predmet niti metode istraživanja, tako da ona ne čini sistem već skup raznorodnih nauka, koje su povezane samo zajedničkim ciljem rehabilitacije osoba sa somatopsihičkim oštećenjima. Prirodno je, da među tim naukama često postoji odnos djelomičnog preklapanja, kao npr. između specijalne psihologije i fiziologije, ili između specijalne psihologije i specijalne pedagogije itd., ali to nije nešto što proizlazi iz njihove pripadnosti skupu defektoloških nauka, već iz prirode njihova predmeta istraživanja, što ukazuje doduše na potrebnu, ali ipak artificijelnu podjelu nauka uopće.

Terminološki problemi — Iako terminološka pitanja nisu bezuvjetno od bitne važnosti za sam problem o kojemu se raspravlja, što potvrđuje mnogo slučajeva u kojima je problematika prerasla termin koji je označuje (14) i nitko više danas o tome ozbiljno ne postavlja pitanje, ipak je u nizu slučajeva

neophodno izgraditi takvu terminologiju, koja će biti u unutarnjem odnosu sa simboliziranim pojmovima i pojavama, koja će biti precizna, jednostavna i egzaktna, koja zbog svoje srodnosti sa svakodnevnim govorom ne će mišljenje odvoditi na stranputicu. To je u skladu s naprijed izraženom potrebom za izgradnjom adekvatnog simboličkog sistema.

U granicama ovog razmatranja nije uopće moguće prići terminološkoj problematici specijalne psihologije, koja je često povezana s istom problematikom defektologije uopće. Ovdje bih samo upozorio na poznatu činjenicu, da i na jednom i na drugom području ima mnoštvo terminoloških nepreciznosti i stranputica, počevši od samog naziva nauke o kojoj je ovdje riječ. Doista, naziv »specijalna psihologija«, koji je iskovan analogno terminu »specijalna pedagogija« ne odnosi se na psihologiju, koja bi bila imalo specijalnija od ma koje druge psihološke discipline, ali ga mi usvajamo dok se ne nađe bolji. U svakom slučaju, čini se, da je on bolji od naziva »psihologija defektnih«, koji se dosad kod nas dosta često upotrebljavao.

Citav niz pojmova u specijalnoj psihologiji traže bilo adekvatnije termine bilo adekvatnije definicije bilo jedno i drugo. To su npr. pojmovi somatopsihičke oštećenosti uopće kao i oni koji se odnose na pojedine kategorije oštećenja i na stupnjeve unutar njih s psihološkog stanovišta, zatim pojmovi rehabilitacije uopće i psiholoških aspekata rehabilitacije napose, odnos tih pojmova prema tzv. tretmanu, edukaciji i reedukaciji itd. Put adekvatnijim terminima i definicijama nije moguće naći samo pomoću razmišljanja nekolicine ljudi; tek na osnovu daljih empirijskih i teoretskih istraživanja može se izgrađivati odnosno usavršavati terminološki sistem ove nauke. Ovakva perfektuacija potrebna je ne samo zbog koristi koju ona može pružiti jasnoći mišljenja (npr. velika sadržajna i psihološka razlika leži u tome, da li se govori o osobama sa somatopsihičkim oštećenjima ili o somatopsihički oštećenim osobama), već i zbog ujednačavanja terminologije u nas na tom području u kojem danas vlada ne mala šarolikost.

BILJESKE:

1. Neka od pitanja o kojima se ovdje raspravlja obrađena su i u skriptama: V. Stančić, Specijalna psihologija (Opći dio), VDS, Zagreb, 1964., pogl. I, II i III.

2. Brown C. W. i Ghiselli E.E., Scientific method in psychology, Mc Graw Hill, N.Y., 1955., str. 48.

3. Opis ovakvih kontradiktornih stavova nalazimo s obzirom na sljepoću u npr. Bauman M.K., Adjustment to blindness, State Council for the Blind, Department of Welfare Commonwealth of Pennsylvania, 1954., str. 2. Kontradiktorna mišljenja o gluhanima navodi Pražić M., Gluha stigma i gluhi habitus, Defektologija, I, 1, Zagreb, 1965., str. 9.

4. Stančić V., op. cit., str. 11—12.

5. Treba imati na umu, da i sama somatopsihička oštećenja kao uostalom i svako oštećenje i svaka bolest, nisu jednostavni opisi nekog stanja, nego vrijednosni sudovi »u kojima postoji tendenca da sakrije implicitne vrijednosti na kojima se oni osnivaju« (Meyerson), i zbog toga se najčešće somatopsihička oštećenja prikazuju kao objektivni fenomeni nezavisni od bilo čijeg vrednovanja. Atribut »oštećen« osniva se ustvari na teleološki vrijednostima: oštećenim smatramo ono što ne zadovoljava određenu svrhu. Neki aparat smatramo oštećenim, ako ne ispunjava onu svrhu za koju je namijenjen. Somatopsihička oštećenja potpuno objektivno mogu se tretirati samo kao somatopsihičke varijacije, a atribut oštećenje dobivaju tek na osnovu vrednovanja, odnosno vrijednosnih sudova, koji su funkcija ljudi odnosno socijalnih zajednica. (V. Stančić, op. cit., str. 23.).

6. Cartwright D., Lewinian theory as a contemporary systematic framework, u Koch S., Psychology: A study of a science. Vol. 2. Mc Graw Hill, N.Y., 1959., str. 12.

7. Odnos specijalne psihologije prema različitim psihološkim disciplinama detaljnije je obrađen u V. Stančić, op. cit., str. 8-11.

8. Stančić V., op. cit., str. 13.

9. Npr. jedan od ključnih pojmova Freudove psihoanalize, tj. pojam represije, ima mršavu eksperimentalnu verifikaciju.

10. »Krik rađanja je izraz dječjeg snažnog osjećaja* inferiornosti u tako iznenadnom konfrontiranju sa stvarnošću, iako dijete nikad ranije nije imalo veze sa njezinim problemima« — primjer

je ovakvog fantastičnog psihoanalitičkog kombiniranja, koji navodi Osgood Ch.E., Metod i teorija u eksperimentalnoj psihologiji, Savremena škola, Bgd, 1963., str. 653. (Prijevod s engleskog).

11. Sovak M., Osnovni problemi defektologije, u Specijalna škola, 1964, XIII-5, str. 449-461. (Prijevod s češkoga).

12. Sovak M., loc. cit.

13. Sovak M., loc. cit.

14. Doista, problematika anatomije ne svodi se samo na ono na što termin etimološki upućuje, niti je psihologija samo nauka o doživljavanju, »naročito ne u oblasti zoopsiholoških problema. Termini »fizika« i »filozofija« sasvim su neadekvatni s obzirom na područja istraživanja na koja se odnose: npr. u terminu »fizika« uopće nije sadržana *differentia specifica*, koja bi je razlikovala od ostalih prirodnih nauka. No s druge strane loši termini u nizu slučajeva mogu imati dalekosežne posljedice. Npr. često nesretna terminologija psihoanalize imala je kao posljedicu bespotrebne rasprave, koje bi se izbjegle, da su termini bili primjereniji. U specijalnoj psihologiji ima također izrazito loših termina kao npr. termin »defektna osoba«.

SUMMARY

Special psychology (psychology of exceptional children and youth, belongs to two different fields of sciences: to the field of psychology and to the field of defectology. That is why it is necessary to examine the rationale underlying its autonomy.

It is possible to define special psychology as that branch of psychology which aims at describing, explaining and predicting subjective processes and behavior of persons with somatopsychical impairment. Besides methodological problems it is occupied with 1. problems of direct effects of somatopsychical impairments and 2. with problems of indirect effects of somatopsychical impairments. The first group of problems is related to the fact that the somatopsychical impairments have as a consequence some inherent peculiarities of subjective processes and behavior; the second group of problems originates in relations of individuals with impairments towards their social surroundings.

Methodological problems are of particular importance to special psychology due to the fact that it is just as theoretical as applied science. Besides that, the problem of psychology is such a one that this science is overlapped partly with differential and partly with social psychology and it is in specific relation to educational and to clinical psychology. Special psychology cannot in all fields of its problems satisfy the strict formal demands of measurements and experimentation due to the complexity of psychological phenomena to be investigated. Nevertheless, there is no justification to restrict special psychology to the investigation of only those variables which are immediately suitable for measurement and experimental control. It seems that the present situation refers to a reasonable compromise to maintain a counterbalance between scientific demand for measurement and experimental control of investigated variables on the one hand and, necessity to extend investigation also in those fields in which temporarily it is not possible fully to realize this demand on the other hand. We must in these areas of research be content with less exact methods and at the same time to endeavor towards their improvement.

Special psychology is in quite a different relation towards psychology than towards defectology. It is a part of the system of psychological sciences which are mutually interrelated by logical connections of super-, sub- and coordination; besides that, psychological sciences are connected by common subject-matter and methods of research. As distinct from that, defectology is a cluster of sciences which are connected only by the common goal of rehabilitation of persons with somatopsychical impairments; special psychology belongs to this cluster because of this common aim.

There is in special psychology a current problem of scientific terminology and definitions. It is not possible to solve this problem by the reflection of a few people but rather by further empirical and theoretical research.